

فصلنامه علمی- پژوهشی ربیافت

سال یازدهم، شماره ۳۸، بهار ۱۳۹۶
صفحه ۱۱۳ تا ۱۳۰

الگوی تصمیم‌گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای

سیدجمال دهقانی فیروزآبادی / استاد روابط بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی، (نویسنده مسئول)
jdehghani20@yahoo.com

علی مرتضوی شریف / دانشجوی دکتری روابط بین الملل، دانشگاه علامه طباطبائی a.mortazavisharif@gmail.com

چکیده

تصمیم‌گیری اولین و کانونی‌ترین وظیفه هر دولت برای اداره شئون مختلف کشور می‌باشد. اما سیاست خارجی، با توجه به تبعات و آثاری که رفتار و عملکرد دولت‌ها در این حوزه دارد، بیش از سایر حوزه‌ها نیازمند توجه به مقوله تصمیم‌گیری می‌باشد که باید این مهم براساس الگویی مشخص انجام بیذیرد. تصمیم‌گیری سیاست خارجی باید براساس الگویی باشد که با در نظر گرفتن منابع و امکانات تصمیم‌گیرنده، کارگزار سیاست خارجی را با بهره‌گیری از مطلوب‌ترین روش به اهداف خود برساند و بتواند بهترین گزینه را انتخاب نماید. بر این مبنا سؤال اصلی شکل گرفته است که چه الگویی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای می‌توان تبیین کرد؟ در این مقاله سعی شده است براساس روش اکتشافی و با استفاده از تکنیک تحلیل مضمون داده‌های حاصل از بررسی اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای تبیین و الگوی مورد نظر را تحت عنوان الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه تبیین نماییم. این الگو در زمره الگوهای تلفیقی - ترکیبی است که در چارچوب دو الگوی عقلانی چندلایه و تفکر ارزشی تبیین شده است. کنش‌گر بر مبنای الگوی حکیمانه، موجودی مکلف، مختار و مواجه با هدایت الهی است که منطبق اقدامش، انجام تکلیف الهی مبتنی بر عقلانیت حکیمانه می‌باشد. از آنجا که نظام شناختی آیت الله خامنه‌ای بر اساس جهان بینی توحیدی شکل گرفته است، اسلام اصلی‌ترین منبع در اخذ تصمیمات می‌باشد. همچنین قرآن، اندیشه‌های امام خمینی(ره)، مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی در زمره منابع فرعی اخذ تصمیم می‌باشند.

کلیدواژه: آیت‌الله خامنه‌ای، تصمیم‌گیری حکیمانه، سیاست خارجی، الگوی تصمیم‌گیری.

تاریخ تأیید ۱۳۹۶/۲/۲

تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۱۲/۹

مقدمه

سیاست خارجی به عنوان یک عرصه کنش جمعی، متضمن و مستلزم انتخاب است که تصمیم گیرندگان به نام دولت بر پایه آن اقدام می‌کنند، بطوری که به‌رغم انتساب تصمیم‌ها و کنش‌ها به دولت، در تحلیل نهایی کارگزار انسانی است که به نیابت و نمایندگی از آن دست به انتخاب و اقدام می‌زند (رمضانی، ۱۳۸۰: ۴۰). از این رو کارگزار سیاست خارجی دولت جمهوری اسلامی ایران، باید بر اساس یک الگوی مشخص که تأمین‌کننده نیازهای ملی، بومی و ارزش‌های آن باشد، تصمیم‌گیری و اقدام نماید. تا کنون عمده فعالیت‌های پژوهشی انجام گرفته در موضوع الگوی تصمیم‌گیری سیاست خارجی ایران، بیشتر حول محور فرآیندهای عملی تصمیم‌گیری بوده و نسبت به موضوع الگوسازی و تبیین الگو، برطبق نیازها بومی ایران کمتر توجه شده است. بر اساس این ضرورت در این مقاله تلاش شده است تا با بررسی اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای، الگویی منطبق با نیازهای بومی ایران را تبیین نمایم.

اصلی‌ترین دغدغه شکل‌گیری این مقاله، پاسخگویی به این سؤال اصلی بوده است که براساس اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای، چه الگوی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌توان تبیین کرد؟ برای ارزیابی سودمندی یک الگو باید معیارهای مشخصی را در نظر گرفت که عبارت می‌باشند از: ۱- نظم بخشیدن و ساده‌سازی ۲- تعیین آنچه مهم است ۳- واقع‌بینانه بودن ۴- مهیا نمودن ارتباطات با معنی ۵- جستارگری و پژوهش مستقیم ۶- ارائه تبیین‌ها در باب تصمیم‌گیری. (گیوریان و ربیعی، ۱۳۹۱: ۸۷-۸۱) بر اساس این معیارها سؤالات فرعی طرح می‌شوند که عبارتند از: مدل کنشگر در این الگو بر چه اساسی تعریف می‌شود؟ عقلانیت حاکم بر این الگو دارای چه ویژگی‌هایی می‌باشد؟ منطق اقدام در این الگو چیست؟ و در نهایت آنکه الگوی مورد نظر بر اساس چه منابعی تبیین می‌شوند؟

این مقاله براساس روش تحقیق اکتشافی نگاشته شده است. هدف اصلی در تحقیق اکتشافی، شناخت وضعیتی است که درباره آن آگاهی‌های لازم وجود ندارد. به عبارت دیگر، در این نوع تحقیق، محقق به دنبال دستیابی به اطلاعاتی است که با کمک آن‌ها می‌تواند موضوع تحقیق را به خوبی بشناسد. بنابر این، با این تعریف هر تحقیقی نیازمند انجام یک سری مطالعات اکتشافی است یعنی تحقیق اکتشافی زمینه‌ای است برای انجام تحقیقات مهم‌تر و گسترده‌تر (جهان‌بین، ۱۳۸۰، ۶۸). همچنین تکنیک به کار گرفته شده در مقاله پیش رو، بر اساس تحلیل مضمون می‌باشد که رویکرد تحلیلی مبتنی بر داده‌ها خواهیم داشت. تحلیل مضمون، صرفاً روش کیفی خاصی نیست بلکه فرآیندی است که می‌تواند در

اکثر روش‌های کیفی به کار رود. به طور کلی، تحلیل مضمون، روشی است برای: الف- دیدن متن؛ ب- برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط؛ ج- تحلیل اطلاعات کیفی؛ د- مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ؛ ه- تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی (Boyatzis, 1998, 45). در این مقاله، سخنان آیت الله خامنه‌ای در بازه زمانی از ابتدای سال ۱۳۶۸ تا آخر پایان اسفند سال ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار گرفته است.

آنچه لازم به ذکر است اینکه، در این مقاله نظریات آیت الله خامنه‌ای پیرامون تصمیم‌گیری سیاست خارجی از منظر یک اندیشمند و نه از موضع رهبر انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. اگرچه نباید این موضوع مهم را از نظر دور داشت که جایگاه آیت الله خامنه‌ای در مقام رهبری نقش بسزایی در شکل دهی به الگویی مناسب برای تصمیم‌گیری سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران داشته است.

۲. چارچوب نظری

در فرآیند تصمیم‌گیری، تصمیم‌گیرنده باید یک گزینه را از میان سایر گزینه‌ها انتخاب نماید که این انتخاب باید بر مبنای الگویی مشخص صورت پذیرد. در تصمیم‌گیری سیاست خارجی، سه مدل بیشتر از سایرین مورد توجه بوده‌اند که در این بخش به آنها خواهیم پرداخت.

۲-۱. مدل عقلایی

مدل عقلایی اولین مدلی می‌باشد که توسط آلیسون مورد بحث قرار گرفته است. رفتار دولت‌ها در این مدل تصادفی نیست، بلکه هدفمند و ناشی از محاسبه سود و زیان اتخاذ می‌شود و تصمیم‌گیران بالقوه می‌توانند با در نظر گرفتن عوامل تأثیرگذار داخلی و خارجی بهترین تصمیم را اخذ کنند. (موسوی نیا، ۱۳۹۲: ۳۶-۳۷) آلیسون از سه الگو در کارهای خود نام می‌برد که عبارتند از الگوی عقلایی، الگوی سازمانی و الگوی بوروکراتیک. الگوی بازیگر خردمند یا سیاست عقلایی، عمل یک ملت و یا یک حکومت را در برابر یک وضعیت بر پایه محاسبات عقلایی و داده‌های عینی ارزیابی می‌کند.

در الگوی سازمانی، آلیسن به این نکته می‌پردازد که هر تصمیمی که اتخاذ شود، الزاماً از مجاری سازمان‌ها و نهادهای خاصی صورت می‌گیرد از این رو تصمیمات بازده فراگردهای سازمانی هستند. در الگوی بوروکراتیک، آلیسن این بحث را مطرح می‌نماید که سازمان‌ها و ادارات بوسیله افرادی اداره می‌شوند، در نتیجه تصمیم نه محصول فرآیند کار و وظیفه یک سازمان بلکه محصول چانه زنی افرادی تلقی می‌شوند که از موقعیت شغلی خود استفاده و به ایفای نقش می‌پردازند (Allison, 1969: 689-718).

۲-۲. الگوی عقلانیت محدود

مجموعه‌ای از مدل‌های نوع دوم تحت عنوان عقلایی محدود بوسیله هربرت سایمون و به منظور پاسخگویی به ضعف‌های مدل عقلایی پایه گذاری شد و این موضوع را مطرح ساخت که عقلانیت مفهومی نسبی است و آنچه ممکن است در زمان و مکانی، عقلانی باشد، الزاماً در زمان و مکانی دیگر، عقلایی نیست و آنچه ممکن است برای یکی عقلایی باشد، الزاماً برای دیگری نیست (Simon, 1959: 253-283).

۲-۳. الگوهای روانشناختی

مدل نوع سوم که در روابط بین الملل، از چارچوب‌های مفهومی بعنوان سومین مدل یاد گشته و در علوم سیاست گذاری و همچنین تصمیم‌گیری به عنوان مدل‌های مربوط به روانشناختی معرفی معروف است از جمله مدل شهودی چند وجهی، که روش‌های مکاشفه‌ای را در روانشناسی شناختی را بصورت تجربی بررسی می‌نماید نیز در همین مقوله جای می‌گیرد. (Mintz, Alex & Nehemia Geva, 1997: 81) نظریه برچر به عنوان یکی از نظریات برخاسته از این الگو بر دو محیط عملیاتی و روانشناختی تأکید دارد (Brecher & Steinberg, & Stein, 1969: 75-101).

۲-۴. الگوی تفکر ارزشی

یکی دیگر از الگوهای که نظام شناختی و حفظ ارزش‌های تصمیم‌گیرنده را در نظر می‌گیرد، الگوی تفکر ارزشی می‌باشد که بر خلاف تمام الگوهای موجود، برای انتخاب بهترین گزینه، صرفاً بر گزینه‌های موجود تمرکز نمی‌کند. بر اساس این نظریه، در هر موقعیت تصمیم، ارزش‌ها اهمیت بنیادی دارند و موضوعیت گزینه‌ها فقط به این خاطر است که ابزاری برای تحقق ارزش‌ها هستند. بنابراین در فرآیند تصمیم‌گیری نخست باید بر شناسایی فرصت‌های تصمیم و ابداع گزینه‌ها برای حفظ ارزش‌ها تمرکز کرد و نه بر گزینه‌هایی که احتمالاً آن ارزش‌ها را محقق می‌سازند. در واقع تکیه بر ارزش‌ها، محدودیت‌های ذهنی را برطرف و پیشرفت فرآیند حل مسأله را شفاف می‌سازد (کینی، ۱۳۸۱: ۲۴).

۲-۵. الگوی عقلانی چندلایه

سیاست خارجی ج.ا.ایران نیازمند الگویی بومی می‌باشد که در قالب الگوی تصمیم‌گیری عقلانی چندلایه تبیین شده که الگویی تلفیقی و چند مرحله‌ای به حساب می‌آید. در این الگو از یکسو، نظام شناختی و باورهای تصمیم‌گیرندگان، نقش تعیین‌کننده‌ای در انتخاب گزینه‌های فراتر از عقل محاسبه‌گر و عقلانیت ابزاری را دارد. به گونه‌ای که تصمیم‌گیرندگان،

در مرحله اول براساس چارچوب احکام اسلامی گزینه‌های بدیل را محدود و محصور می‌کنند. در دومین مرحله تصمیم‌گیری سیاست خارجی، پس از حذف گزینه‌های ناسازگار و مخالف با احکام و مصالح شرعی اولیه، ثانویه و حکومتی، گزینه‌های باقی مانده برپایه تحلیل هزینه-فایده مبتنی بر منطق نتیجه انتخاب می‌شوند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۳۹-۴۰).

جدول شماره ۱- الگوهای تصمیم‌گیری

ردیف	نظریه	شرح
۱	عقلایی	انتخاب گزینه بر اساس محاسبه سود و زیان
۲	سازمانی	فرآیند تصمیم‌گیری بازده فرآگردهای سازمانی هستند
۳	بروکراتیک	تصمیمات محصول چانه زنی بازیگران می‌باشند
۴	عقلانیت محدود	عقلانیت مفهومی نسبی است که الزاماً در زمان و مکانی دیگر شاید عقلایی محسوب نشود
۵	روانشناختی	تأثیر گذاری ویژگی‌های محیطی و ارزش‌های روانشناختی بر فرآیند تصمیم‌گیری
۶	تفکر ارزشی	ایجاد فرصت برای ابداع گزینه جدید به منظور حفظ نظام ارزشی
۷	عقلانی چندلایه	پالایش گزینه‌ها بر اساس نظام شناختی اسلام و انتخاب نهایی گزینه مطلوب بر اساس تحلیل هزینه فایده

۳. الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه

بررسی اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای، بیانگر وجود الگویی از تصمیم‌گیری سیاست خارجی در منظومه فکری ایشان است که آن را الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی نامگذاری کرده ایم. حکمت و فعل حکیمانه در این الگو، تصمیم و کنش منطقی و سنجیده در سیاست خارجی و روابط بین‌المللی می‌باشد. بر این اساس کنش حکیمانه در عرصه سیاست خارجی در مقایسه با سایر حوزه‌های مدیریتی، از اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا ضرر کار نسنجیده در این حوزه با سایر حوزه‌ها تفاوت اساسی داشته و مضرات آن عمیق‌تر، عمومی‌تر، چشمگیرتر و نقدتر می‌باشد. انفعال در تصمیم‌گیری و کنش سیاست خارجی یکی از دام‌های پیش رو در تصمیم‌گیری حکیمانه می‌باشد که کارگزار از ترس آنکه مبادا مرتکب اقدام غیر حکیمانه شود، از انجام هر عملی سر باز می‌زند (www.khamenei.ir: ۱۳۷۰/۰۴/۱۸ و www.khamenei.ir: ۱۳۹۰/۱۰/۰۷).

تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی، فرآیندی است در چارچوب جهان بینی توحیدی و مفروضات منبعث از آن، که در آن تصمیم‌گیرنده برای تدبیر امور سیاست خارجی، با بهره‌گیری از دانش روابط بین الملل و سیاست خارجی، گزینه مطلوب را از میان سایر گزینه‌ها براساس نظام شناختی خود انتخاب می‌نماید. در این فرآیند، هر اندازه درک از اصول و مبانی و پابندی و التزام به آن عمیق‌تر و شناخت از شرایط و مقتضیات موضوع سیاست خارجی به واقعیت نزدیک‌تر باشد و آشنایی و مهارت بهره‌گیری از منابع و اهداف مؤثر در سیاست خارجی افزون‌تر باشد، تصمیمات و تدابیر حکیمانه‌تر، کم‌هزینه‌تر و آثار آن ماندگارتر و بهره‌ورتر خواهد بود. تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی؛ انتخابی مبتنی بر خرد، آگاهانه، عالمانه و مطلوب‌ترین روش، از میان روش‌های متعدد برای حل یک مسأله و رسیدن به یک هدف مشخص می‌باشد. تبیین الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه نیازمند تعریف چارچوب تصمیم‌گیری، مدل کنش‌گر، نوع عقلانیت، منطق اقدام و منابع اخذ تصمیم بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای می‌باشند.

۱-۳. چارچوب الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه

الگوی تصمیم‌گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران که از منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای استخراج می‌شود، الگویی تلفیقی- ترکیبی و تکامل یافته از الگوها و مدل‌های موجود تصمیم‌گیری می‌باشد که آن را الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه نامیده‌ایم. الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه به نوعی، الگوی تکامل یافته الگوی عقلانی چند لایه است که با مدل تفکر ارزشی ترکیب شده است. اما این ترکیب چگونه صورت گرفته است؟ الگوی عقلانی چند لایه در زمره عمده الگوهای تصمیم‌گیری می‌باشد که در ذیل تفکر گزینه‌ای آنها را می‌شناسیم. (کینی، ۱۳۸۱: ۲۴) اگرچه الگوی عقلانی چند لایه متأثر از نظام شناختی و ارزشی تصمیم‌گیرنده بوده و فرآیند تصمیم‌گیری کاملاً از نظام ارزشی و شناختی تأثیر می‌پذیرد، اما تصمیم‌گیرنده مانند سایر الگوهای تصمیم‌گیری، صرفاً گزینه مطلوب را در میان گزینه‌های موجود جستجو می‌کند و نهایتاً با در نظر گرفتن همان نظام شناختی و ارزشی موجود، گزینه‌های موجود را تا رسیدن به گزینه مطلوب محدود و محصور می‌نماید. لازم به ذکر است که نظام شناختی در الگوی عقلانی چند لایه برخاسته از نظام شناختی اسلام و جهان بینی توحیدی می‌باشد. (برای مطالعه بیشتر ر. ک به دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰) این در حالی است که در الگوی حکیمانه، همچون الگوی تفکر ارزشی، تصمیم‌گیرنده در ابتدا سعی می‌کند، پیش از

آنکه بر گزینه‌های موجود تمرکز کند، برای ابداع گزینه بهتر تلاش نماید که نمونه بارز آن ابداع نظریه اقتصاد مقاومتی از سوی آیت الله خامنه‌ای برای خروج از بن بست‌های اقتصادی ایران و حفظ ارزش‌های نظام جمهوری اسلامی می‌باشد. (www.khamenei.ir: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰) البته ابداع گزینه بهتر در قالب همان نظام شناختی و ارزش‌های الگوی عقلانی چند لایه انجام می‌شود. اساسی‌ترین عاملی که بر فرآیند تصمیم‌گیری حکیمانه تأثیر می‌گذارد، مبانی شناختی تصمیم‌گیرنده می‌باشد (باقریان و عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۸۰: ۲۶).

۲-۳. مدل کنش‌گر

تیین و توصیف چگونگی کنش بازیگر را تعبیر به مدل کنش‌گر می‌کنند که در نظریه اسلامی سیاست خارجی، بر مدل خاصی تأکید می‌شود که از هستی‌شناسی و انسان‌شناسی متمایز اسلامی نشأت می‌گیرد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۴) در الگوی حکیمانه که مبتنی بر نگاه توحیدی می‌باشد، زندگی انسان دارای هدف بوده و در مقابل خداوند تعریف نمی‌شود و این در مقابل نگاه مادی است که در دنیای امروز حاکم می‌باشد (www.khamenei.ir: ۱۳۸۲/۰۶/۰۵). تصمیم‌گیری انسان، باید موجب فراهم شدن زندگی سعادت‌مند در دنیا و آخرت شود که بر این اساس چهار شاخصه مهم از قبیل، عدالت، امنیت، رفاه و عبودیت باید در زندگی دنبال شود (www.khamenei.ir: ۱۳۸۹/۰۹/۱۰). در تصمیم‌گیری حکیمانه، انسان موجودی مکلف، مختار و مواجه با هدایت الهی است که سرنوشت نهایی را خود انسان می‌تواند تنظیم کند و خداوند توانایی این انتخاب را داده است (www.khamenei.ir: ۱۳۸۴/۰۳/۱۴).

۳-۳. عقلانیت حکیمانه

عقل حکیمانه بر پایه دو بعد الگوی عقلانیت ارزشی و الگوی عقلانی چند لایه شکل گرفته است. عقلانیت حکیمانه در بُعد اول بر مدار الگوی تفکر ارزشی، اقدام به تصمیم‌گیری می‌نماید. به این معنا که تصمیم‌گیرنده بایستی برای حل مسائل پیش‌رو، با در نظر گرفتن نظام ارزشی و شناختی خود و در راستای حفظ آن، اقدام به شناسایی فرصت‌های تصمیم و ابداع گزینه‌های جدید نماید (برای مطالعه بیشتر ر.ک به کینی، ۱۳۸۱).

اما عقلانیت حکیمانه در بعد الگوی عقلانی چند لایه؛ تلفیقی از الگوی شناختی و عقلانی است. الگوی عقلانی چند لایه از آنجا که تأثیرگذاری عوامل و متغیرهای شناختی در سطوح کارگزاری، نهادی و ساختاری را بر فرآیند تصمیم‌گیری سیاست خارجی را مد نظر قرار

می‌دهد، واجد ابعاد شناختی می‌باشد. در سطح کارگزاری، نظام باورها و میزان اعتقاد و ایمان تصمیم‌گیرنده به اسلام و احکام آن، به عنوان عناصر تشکیل دهنده نظام شناختی وی، فرآیند تصمیم‌گیری سیاست خارجی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۲۸). در الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه، اسلام اصلی‌ترین منبع به شمار می‌آید، زیرا عقل سالم و فطری، آن را درک می‌کند و می‌پذیرد (www.khamenei.ir: ۱۳۷۲/۱۰/۲۰). در الگوی حکیمانه، اگرچه عقل و تفکر می‌تواند انسان را پیش ببرد، اما در مراحل مختلف، عقل به نور وحی و نور معرفت و آموزش‌های اولیای خدا، تجهیز و تغذیه می‌شود (www.khamenei.ir: ۱۳۶۹/۰۱/۲۲). در عقلانیت حکیمانه برای آنکه تصمیم‌گیرنده متوقف نشود، باید توان خطرپذیری در بحران‌های پیش رو را داشته باشد و با شجاعت بتواند بهترین تصمیم را اتخاذ نماید (www.khamenei.ir: ۱۳۸۹/۰۵/۲۷).

الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه در سطح نهادی نیز، همچون نهادگرایی شناختی، متضمن تأثیرگذاری باورها و اعتقادات و احکام نهادینه شده در نهادها، سازمان‌ها و دیوان سالاری سیاست خارجی بر درک، تلقی و بیان موضوعات و مسائل توسط تصمیم‌گیرندگان است (رفیع پور، ۱۳۸۲: ۱۹۲). ارزش‌های انقلاب اسلامی قواعد و هنجارهایی را شکل داده که حاکم بودن این ارزش‌ها در نهادهای تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر سیاست خارجی، موجب دستیابی به اهداف کلان و مطلوب نظام جمهوری اسلامی خواهد شد (www.khamenei.ir: ۱۳۹۴/۱۱/۱۴). عقلانیت حکیمانه ضد محافظه‌کاری است و آن را طرفدار وضع موجود دانسته، در حالی که محاسبه عقلانی گاهی اوقات خودش منشأ تحولات عظیمی می‌شود، همانطور که عقلانیت و محاسبه می‌توانند شرایط لازم برای رسیدن به عدالت را مهیا کنند (www.khamenei.ir: ۱۳۸۴/۰۶/۰۸). بعد دیگر عقلانیت حکیمانه مبتنی بر استفاده از تجربه‌های تاریخی می‌باشد که بر این اساس باید در سیاست خارجی عمل کرد و روابط با دیگر کشورها را تنظیم نمود (www.khamenei.ir: ۱۳۹۵/۰۴/۱۲).

۳-۴. منطق اقدام

تکلیف‌گرایی به معنای تصمیم‌گیری و اقدام با انگیزه انجام اوامر و ترک نواهی و ادای تکلیف الهی، جلب رضایت خداوند و تأمین سعادت در سیاست خارجی است. به گونه‌ای که سائق و محرک اصلی تصمیم‌ها، کنش‌ها و رفتار سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، انگیزه ادای تکلیف می‌باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۳۹). تکلیف‌گرایی در الگوی

حکیمانه منطقی اقدام می‌باشد و بر این معناست که انسان در راه رسیدن به نتیجه مطلوب، فقط بر طبق تکلیف که همان کسب رضایت الهی است عمل کند؛ زیرا اگر انسان برای رسیدن به نتیجه، بر طبق تکلیف عمل نکند، وقتی به نتیجه نرسید، احساس خسارت خواهد کرد؛ اما اگر تکلیف خودش را انجام داده باشد، و بر طبق واقعیت‌ها برنامه‌ریزی و اقدام کرده باشد، احساس خسارت نخواهد کرد (www.khamenei.ir: ۱۳۹۲/۰۵/۰۶).

۳-۵. منابع اخذ الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه

یک الگوی تصمیم‌گیری نظام مند باید مبتنی بر منابعی باشد که بر آن اساس شکل گرفته و قوام یافته باشد. الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه که از منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای استخراج می‌شود، مبتنی بر اسلام به عنوان منبع اصلی و همچنین مبتنی بر قرآن، اندیشه‌های امام خمینی (ره)، مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی به عنوان منابع فرعی می‌باشد.

۱-۳-۵. اسلام

اسلام اصلی‌ترین منبع اخذ الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه می‌باشد، زیرا در منطق اسلام، اداره‌ی امور مردم و جامعه، با هدایت انوار قرآنی و احکام الهی است، از این رو چارچوب تصمیم‌گیری در نظام اسلامی باید مبتنی بر احکام و شریعت اسلامی باشد زیرا تجارب تاریخی جمهوری اسلامی نیز حاکی از این واقعیت می‌باشد که هر جا موفقیت کسب کرده، ناشی از تبعیت از اسلام بوده و هر جا به اهداف خود نرسیده، ناشی از سرپیچی از اسلام بوده است (www.khamenei.ir: ۱۳۸۰/۰۵/۱۱ و www.khamenei.ir: ۱۳۸۱/۱۰/۱۹).

اسلام منبعی برای کسب شناخت و معرفت و رسیدن به الگویی برای اداره جامعه می‌باشد. از این رو می‌توان در امور مختلف جامعه، همچون سیاست خارجی از آن بهره ببریم. در الگوی حکیمانه نمی‌توانیم، اسلام را فقط مسأله فردی بدانیم و سیاست را از اسلام جدا کنیم. یک اشتباه راهبردی که در بسیاری از جوامع اسلامی ترویج می‌شود، همین ترویج جدایی دین از سیاست می‌باشد. این در حالی است که نبی مکرم اسلام (ص) در آغاز هجرت اولین کاری که کرد، سیاست بود و با تشکیل حکومت اسلامی، تشکیل قشون اسلامی، نامه به سیاستمداران بزرگ عالم، در عرصه‌ی سیاسی عظیم بشری آن روز ورود پیدا کرد (www.khamenei.ir: ۱۳۸۵/۰۵/۳۱).

ضرورت بهره‌گیری از اسلام در اداره امور جامعه، پایه‌ای اساسی در الگوی حکیمانه می‌باشد. از این رو اگر کسی که می‌خواهد از مبانی اسلام برای بنای جامعه استفاده کند، نباید

به ظواهر احکام اکتفا نماید و اگر نتواند کشش طبیعی احکام و معارف اسلامی را، در آن جایی که قابل کشش است، درک کند و برای نیاز یک ملت و یک نظام و یک کشور، نتواند علاج و دستور روز را نسخه کند و ارائه دهد، دچار تحجر شده است (www.khamenei.ir: ۱۳۷۶/۰۳/۱۴).

در الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باید مبتنی بر نظام شناختی اسلام باشد که ماهیت اسلام در اینجا با اسلام متحجر طالبانی از یک سو و اسلام لیبرال آمریکایی از سوی دیگر، در اصول و مبانی کاملاً متفاوت است، زیرا اسلام در الگوی حکیمانه، آن اسلامی است متکی به سه شاخص عمده معنویت، عقلانیت و عدالت باشد (www.khamenei.ir: ۱۳۸۳/۰۵/۲۵).

۲-۵-۳. قرآن

دومین منبعی که الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه از آن استخراج می‌شود قرآن می‌باشد. در اسلام دین و دولت از یک منبع و یک منشأ سرچشمه می‌گیرد و آن، وحی الهی است (www.khamenei.ir: ۱۳۸۵/۰۵/۳۱). در الگوی حکیمانه، لازمه تحقق زندگی سعادت‌مند، آن است که برای اداره جامعه باید از راه و روش قرآن بهره‌گیری کرد و عدم تلاش برای استخراج معارف اسلام برای اداره جامعه، همان تحجر خواهد بود. به این معنا که، اگر کسی که می‌خواهد جامعه را اداره کند اگر نتواند نیازهای زمان و لوازم هر لحظه لحظه زندگی یک ملت را از قرآن بشناسد و بخواهد در یک وضعیت ایستا و بدون انعطاف، حکم نماید و کار کند و پیش برود، مکان پذیر نبوده و با شکست مواجه خواهد شد (www.khamenei.ir: ۱۳۷۶/۰۳/۱۴). از این رو در منطق اسلام، اداره امور مردم و جامعه، با هدایت انوار قرآنی و احکام الهی است. بر این مبنا چارچوب تصمیم‌گیری هم برای مردم و هم برای مسئولان باید بر مبنای احکام و شریعت اسلامی باشد (www.khamenei.ir: ۱۳۸۰/۰۵/۱۱).

۳-۵-۳. اندیشه‌های امام خمینی (ره)

تصمیم‌گیری حکیمانه در سیاست خارجی به عنوان یکی از شئون حکومت، به گونه‌ای باید اتخاذ شود که شرایط زندگانی سعادت‌مند برای جامعه را فراهم کند. مکتب اسلام ظرفیت فکری برای تحقق این امر را دارد و امام خمینی (ره) نیز بر این اساس حرکت خود را تدوین کرده بودند و فقه را به سمت فقه اجتماعی و فقه حکومتی و فقهی که می‌خواهد نظام زندگی

ملتها را اداره کند و باید پاسخگوی مسائل کوچک و بزرگ ملت‌ها باشد، کشاند
(www.khamenei.ir: ۱۳۷۶/۰۳/۱۴).

در الگوی حکیمانه، محور همه اصول و قواعد کار امام خمینی (ره) را در دو چیز خلاصه می‌کنند؛ اسلام و مردم که این اعتقاد به مردم را هم امام خمینی (ره) از اسلام گرفت، (www.khamenei.ir: ۱۳۸۲/۰۳/۱۴) و بر روی اسلام تکیه کرد؛ به اسم اسلام قانع نشد؛ بر این اصرار ورزید که باید قوانین اسلامی در تمام گوشه و کنار دستگاههای دولتی و حکومتی حاکم شود (www.khamenei.ir: ۱۳۸۰/۰۳/۱۴).

اندیشه‌های امام خمینی (ره) یک مکتب فکری است که یک بسته و مجموعه‌ای کامل می‌باشد، که دارای ابعاد است و این ابعاد را باید با هم دید. سه بُعد اصلی در مکتب امام خمینی (ره)، بُعد معنویت، عقلانیت و عدالت است که این بُعد معنویت یعنی امام خمینی (ره) صرفاً با تکیه‌ی بر عوامل مادی و ظواهر مادی، راه خود را پیگیری نمی‌کرد و به کمک الهی باور داشت و از سویی دیگر در بُعد عقلانیت نیز، به کار گرفتن خرد و تدبیر و فکر و محاسبات، در مکتب امام مورد ملاحظه بوده است. بُعد سوم را که آن هم مانند معنویت و عقلانیت، از اسلام گرفته شده است، بُعد عدالت می‌باشد که بدون تکیه‌ی بر روی یکی از این ابعاد، بی‌توجه به ابعاد دیگر، جامعه به راه خطا و انحراف خواهد رفت (www.khamenei.ir: ۱۳۹۰/۰۳/۱۴).

خصوصیت بارز مکتب فکری امام آن است که زنده، پویا و عملیاتی بود و مثل بعضی از تئوری‌سازی‌های روشنفکرانه نبود که در محفل بحث، سخنان زیبا دارد اما در میدان عمل کارایی ندارد. منطق، فکر و راه امام، قابل تحقق در میدان عمل بود؛ به همین دلیل به پیروزی رسید و پیش رفت. براساس اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای، مکتب امام یک اصولی دارد که این مبانی در طول ده سال دوران حاکمیت اسلامی و پیش از آن در طول پانزده سال دوران نهضت، در بیانات گوناگون بیان شده و عبارت می‌باشند از؛ ۱. تبیین اسلام ناب- اسلام آمریکایی ۲. اعتماد به وعده الهی، ۳. مردم باوری ۴. حامی مستضعفان ۵. استکبار ستیزی ۶. استقلال و عدم سلطه پذیری ۷. وحدت گرایی (ر.ک به www.khamenei.ir: ۱۳۸۴/۰۳/۱۴).

۴-۵-۳. مبانی انقلاب اسلامی

تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران نیازمند آشنایی با مبانی انقلاب اسلامی و لحاظ نمودن ارزش‌های برخاسته از آن در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرا می‌باشد. شاخص‌های اصلی انقلاب اسلامی عبارتند از: عدالت‌خواهی، استقلال و آزادی به معنای حقیقی کلمه،

استکبارستیزی و منفعل‌نشدن در مقابل دشمن، مردم‌گرایی، مستضعف‌نوازی و گرایش به طبقات محروم و پرهیز از اسراف و زندگی اشرافی‌گری که این مبانی انقلاب اسلامی به‌هیچ‌وجه نباید تغییر کنند، (۱۳۸۷/۰۶/۰۷: www.khamenei.ir) و مسئولان نظام باید که حرکت را براساس اصول انقلاب تنظیم کنند. (بیانات در دیدار مسئولان نظام: ۱۳۹۳/۰۴/۱۶) در الگوی حکیمانه، ضرورت توجه به شعارهای انقلاب در عرصه مدیریت و تصمیم‌گیری از آن حیث ضروری است که مبانی انقلاب و مبانی استقلال کشور باید محفوظ بمانند (۱۳۹۴/۰۶/۰۴: www.khamenei.ir). زیرا آن چیزی که می‌تواند استقلال کشور را تأمین بکند، تکیه صریح و شفاف بر مبانی انقلاب است؛ اصول انقلاب، مبانی انقلاب، ارزش‌های انقلاب است که به‌شکل صریح و شفاف باید مورد تکیه قرار بگیرد (۱۳۹۲/۱۱/۱۹: www.khamenei.ir).

انجام صحیح نقش تصمیم‌سازی در ارکان تصمیم‌گیری نظام، به‌خصوص در حوزه‌های امنیتی و سیاست خارجی را منوط به حاکم بودن فضای صددرصد انقلابی در این نهادهاست و جهت‌گیری‌های زاویه‌دار با انقلاب اسلامی در این نهادها عاملی برای نرسیدن به نتیجه مطلوب خواهد شد. بیانات امام خمینی (ره)، خطوط اساسی و اصول انقلاب اسلامی را تشکیل می‌دهند که براساس سخنان امام، موضوع «مردم»، «استقلال کشور»، «تدین و پایبندی به مبانی اسلامی»، «مبارزه با استکبار و زورگویی»، «مسأله فلسطین»، «موضوع معیشت مردم»، «توجه به مستضعفین و رفع فقر»، خطوط اصلی انقلاب هستند که از ترکیب آنها «هندسه انقلاب» به‌دست می‌آید (۱۳۹۴/۱۱/۱۴: www.khamenei.ir).

۵-۳. قانون اساسی

یکی دیگر از منابع تصمیم‌گیری حکیمانه در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. در این الگو، جایگاه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همچون ستون فقرات نظام و در حقیقت مرکز اصلی سلسله اعصاب نظام می‌باشد که هیچ سندی به این مهمی در کشور وجود ندارد (۱۳۷۴/۱۱/۱۴ و ۱۳۷۷/۱۲/۰۴: www.khamenei.ir). از آنجا که روش‌های اجرایی و عملیاتی نظام، در خود قانون اساسی هست و نقاط کلیدی آن باید مورد توجه قرار بگیرد، (۱۳۸۰/۰۸/۱۲: www.khamenei.ir) در مسئله فرآیندهای سیاست خارجی نیز شاهد آن هستیم که، از تصمیم‌گیری تا اجرا و رابطه آن با قانون اساسی به روشنی و آشکارا به متأثر بودن سیاست خارجی از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اشاره

و سیاست خارجی کشور را همان سیاست خارجی نظام در قانون اساسی بیان می‌شود. زیرا این سیاست خارجی متخذ از اسلام و منبعث از اهداف و آرمان‌های انقلاب است و همه کارگزاران سیاست خارجی، برای تحقق این اصول و آرمان‌ها باید تلاش کنند. بر اساس الگوی حکیمانه، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مبتنی بر اصول مستحکم قانون اساسی است که در قانون اساسی، اسلام معیار سیاست خارجی قرار گرفته است. بنابراین موضع‌گیری در مقابل کشورها و مسائل مختلف، باید مختصات دینی داشته باشد. دیگر اصول سیاست خارجی در قانون اساسی که در قالب الگوی حکیمانه تعریف می‌شود عبارت است از: تعهدات برادرانه به همه مسلمانان جهان، حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان، طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب در همه زمینه‌ها، حفظ استقلال همه‌جانبه، دفاع از حقوق همه مسلمانان، عدم تعهد به قدرت‌های سلطه‌گر، روابط صلح‌آمیز متقابل با دولت‌های غیرمحارب، خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌ها و حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفان در مقابل مستکبران در هر نقطه از جهان. بر این اساس سیاست خارجی جمهوری اسلامی با این راهبردها و مختصات، سیاست خارجی انقلابی است و اگر در اجرا با راهکارهای هوشمندانه همراه شود، آثار شگفت‌انگیزی به همراه خواهد آورد و ظرفیت حل بخش مهمی از مشکلات جهان اسلام را دارا می‌باشد (www.khamenei.ir : ۱۳۹۴/۰۸/۱۰).

۴. نتیجه‌گیری

تصمیم‌گیری لازمه هرگونه کنش و اقدام کارگزاران سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است و برای آنکه تصمیمات اخذ شده بتوانند تأمین‌کننده اهداف و منافع ایران در عرصه بین‌المللی و روابط خارجی باشند، باید براساس الگویی بومی اتخاذ شوند. بررسی اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای، به عنوان اندیشمندی سیاسی که سال‌ها تجربه فعالیت اجرایی در سطوح مختلف ج.ا.ایران را نیز تجربه کرده‌اند، بیانگر الگویی مشخص در منظومه فکری ایشان است که آن را الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی نامگذاری کرده‌ایم.

تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی، فرآیندی است در چارچوب جهان‌بینی توحیدی و مفروضات منبعث از آن، که در آن تصمیم‌گیرنده برای تدبیر امور سیاست خارجی، با بهره‌گیری از دانش روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، گزینه مطلوب را از میان سایر گزینه‌ها براساس نظام شناختی خود که همان اسلام است، انتخاب می‌نماید. در این فرآیند، هر اندازه درک از اصول و مبانی و پایداری و التزام به آن عمیق‌تر و شناخت از شرایط و مقتضیات موضوع

سیاست خارجی به واقعیت نزدیک تر باشد و آشنایی و مهارت بهره‌گیری از منابع و اهداف مؤثر در سیاست خارجی افزون تر باشد، تصمیمات و تدابیر حکیمانه‌تر، کم‌هزینه‌تر و آثار آن ماندگارتر و بهره‌ورتر خواهد بود. تصمیم‌گیری حکیمانه سیاست خارجی؛ انتخابی مبتنی بر خرد، آگاهانه، عالمانه و مطلوب‌ترین روش، از میان روش‌های متعدد برای حل یک مسأله و رسیدن به یک هدف مشخص می‌باشد. الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران که از منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای استخراج می‌شود، الگویی تلفیقی- ترکیبی و تکامل یافته از الگوها و مدل‌های موجود تصمیم‌گیری می‌باشد که بیشترین تأثیر را از الگوی تصمیم‌گیری عقلانی چند لایه و الگوی تصمیم‌گیری تفکر ارزشی پذیرفته است. در الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه، نظام شناختی مبتنی بر چارچوب‌هایی می‌باشد که در الگوی عقلانی چند لایه تعریف شده و از سویی دیگر فرآیند تصمیم‌گیری همچون الگوی تفکر ارزشی می‌باشد که تصمیم‌گیرنده در ابتدا سعی می‌کند، پیش از آنکه بر گزینه‌های موجود تمرکز کند، برای ابداع گزینه بهتر تلاش نماید که نمونه بارز آن ابداع نظریه اقتصاد مقاومتی از سوی آیت الله خامنه‌ای برای خروج از بن‌بست‌های اقتصادی ایران و حفظ ارزش‌های نظام جمهوری اسلامی می‌باشد. در این الگو، کنش‌گر، انسانی است هدفمند که در چارچوب جهان بینی توحیدی- اسلامی تعریف می‌شود. از این رو هر گونه اقدام کنش‌گر مبتنی بر عقلانیت حکیمانه است که منطبق اقدامش بر اساس انجام تکلیف الهی می‌باشد. یک الگوی تصمیم‌گیری نظام مند باید مبتنی بر منابعی باشد که بر آن اساس شکل گرفته و قوام یافته باشد. الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه که از منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای استخراج می‌شود، منبعث از اسلام به عنوان منبع اصلی و همچنین نشأت گرفته از قرآن، اندیشه‌های امام خمینی(ره)، مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی به عنوان منابع فرعی می‌باشد. بر این اساس چارچوب تصمیم‌گیری احکام و شریعت اسلامی است. قرآن، اندیشه‌های امام خمینی(ره)، مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی نیز از این جهت در منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای اهمیت پیدا میکنند که تبیین‌کننده ارزش‌های اسلامی می‌باشند. بر اساس الگوی حکیمانه، در مسئله فرایندهای سیاست خارجی، از تصمیمی‌گیری تا اجرا، سیاست خارجی ایران همان چیزی است که قانون اساسی بدان اشاره داشته است از این رو همه‌ی تاکتیک‌های دیپلماسی در دولت‌های مختلف باید در خدمت پیشبرد اصول سیاست خارجی در قانون اساسی قرار بگیرد. آنچه موجب شده تا قانون اساسی منبعی مهم در سیاست خارجی ایران به حساب آید، آن است که در قانون اساسی نیز، اسلام معیار سیاست

خارجی است، از این رو موضع‌گیری در مقابل کشورها و مسائل مختلف، باید مختصات دینی داشته باشد. امید است تبیین الگوی تصمیم‌گیری حکیمانه در سیاست خارجی براساس اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای که مبتنی بر نظام شناختی و ارزشی، معیارهای ملی و بومی ایران است، بتواند نقشه راه مناسبی برای سیاست‌گذاران و کارگزاران سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باشد تا در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات خود در سیاست خارجی از آن بهره ببرند.

جدول شماره ۲- جایگاه مضمون در شبکه مضامین

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	مضامین صریح شناسایی شده
تصمیم‌گیری حکیمانه	چارچوب	الگوی تلفیقی (عقلانی چندلایه و تفکر ارزشی)	تصمیم مبتنی بر خرد و محاسبه با رعایت اصول ارزشی
		نظام شناختی	اداره‌ی امور جامعه مبتنی بر اسلام و قرآن
		تصمیم‌گیری مبتنی بر حکمت	کار و سخن عقلانی، منطقی و سنجیده در دیپلماسی
		تلاش برای ابداع گزینه مطلوب برای حفظ نظام ارزشی	اقتصاد مقاومتی
	ماهیت	مدل کنش‌گر	موجودی مکلف، مختار و مواجه با هدایت الهی
		عقلانیت حکیمانه	مبتنی بر محاسبه و خرد، ضد محافظه کاری، بهره‌گیری از تجارب تاریخی
		منطق اقدام	انجام به تکلیف الهی
	منابع الگو	اسلام	رابطه دین و سیاست، ضرورت بهره‌گیری از اسلام در اداره امور جامعه، رد اسلام آمریکایی و طالبانی
		قرآن	قرآن منشأ و منبع دولت، قرآن چارچوبی برای تصمیم‌گیری
		اندیشه‌های امام خمینی (ره)	معنویت، عقلانیت، عدالت، عملیاتی بودن مکتب فکری امام خمینی (ره)
		مبانی انقلاب اسلامی	شاخصه‌های انقلاب اسلامی، حرکت بر مدار اصول انقلاب، حاکم بودن تفکر

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	مضامین صریح شناسایی شده
			انقلابی بر تصمیم‌گیری‌ها، ارزش‌های انقلاب
		قانون اساسی	ستون فقرات نظام، متأثر بودن سیاست خارجی از قانون اساسی

منابع و مأخذ:

- اسنایدر، ریچارد و اچ. دابلیو براک و برتون اسپین، (۱۳۹۲)، **تصمیم گیری در سیاست خارجی**، ترجمه محمدجعفر جوادى ارجمند و مجید فرهام، قم: دانشگاه مفید
- الوانی، سیدمهدی، (۱۳۷۱)، **تصمیم گیری و تعیین خط مشی دولتی**، تهران: سمت
- آلیسن، گراهام تی، (۱۳۶۴)، **شیوه‌های تصمیم گیری در سیاست خارجی**، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- آیت الله خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۹۰)، **راهبردهای سیاست خارجی**، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی
- باقریان، محمد و حسن عابدی جعفری، و همکاران، (۱۳۸۰)، **تصمیم گیر حکیمانه: رویکردی به الگوسازی در مدیریت**، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی
- جهان بین، اسماعیل، (۱۳۸۰)، **درآمدی بر روش تحقیق در علوم سیاسی: بررسی مفهوم تحقیق، مریبان**، سال اول، شماره دوم
- دوئرته، جیمز و رابرت فالترگراف، (۱۳۷۲)، **نظریه‌های متعارض در روابط بین الملل**، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: قومس
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، (۱۳۹۰)، «نظریه اسلامی سیاست خارجی: چارچوبی برای تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه روابط خارجی**، سال سوم، شماره اول، بهار
- رمضان‌ی، روح‌الله، (۱۳۸۰)، **چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشرنی
- سعادت، اسفندیار، (۱۳۷۲)، **فرایند تصمیم گیری در سازمان**، تهران: دانشگاه تهران
- عابدی جعفری؛ حسن و قاسمی؛ محمدسعید و فقیهی؛ ابوالحسن و شیخ زاده؛ محمد، (۱۳۹۰)، تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، **اندیشه مدیریت راهبردی**، سال پنجم، شماره دوم
- کینی، رالف.ال، (۱۳۸۱)، **تفکر ارزشی؛ راهی به سوی تصمیم گیری خلاق**، ترجمه وحید و وحیدی مطلق، تهران: کرانه علم
- گیوریان، حسن و محمدرضا ربیعی مندجین، (۱۳۹۱)، **تصمیم گیری و تعیین خط مشی دولتی**، تهران: یکان
- میثم موسی پور و محمدتقی کرامتی، (۱۳۸۴)، **منشور دولت اسلامی: بازخوانی مواضع و انتظارات مقام معظم رهبری از قوه مجریه در ۱۶ سال گذشته**، قم: همای غدیر
- موسوی نیا، سیدرضا، (۱۳۹۲)، **الگوهای تصمیم گیری در سیاست خارجی ایران**، قم: دانشگاه مفید
- منابع لاتین:**
- Allison, Graham T (1969), "Conceptual Models and the Cuban Missile Crises", **The American Political Science Review**, Vo. LXIII, No. 3
- Boyatzis, R. E (1998), **Transforming qualitative information : thematic analysis code development**, Sage Braun. Virginia
- Brecher, Michael & Blema Steinberg & Janice Stein (1969), "A Framework for Research on Foreign Policy Behavior", **Journal of Conflict Behavior**, Vol XIII. I. March
- Keeney, Ralph. L (1992), **Value-Focused Thinking: A Path to Creative Decision makin**, Harvard: University Press
- Kontz ,Harold & Heinz Weihrich (1989), **Management**, New York: MnGrawhill
- Hogarth, Robin M (1980), **Judgement and Choice**, New York: John Wiley and Sons
- Kast, Fremont E. & James E. Rosenweig (1985), **Organization and Management**, New York :McGraw
- lindblom, Charles E (1959), "The Science of Muddling Through", **Public Administration review**, vol.19, No. 2
- Massie, Joseph. L (1987), **Essentials of management**, Michigan: Prentice-Hall
- Miller, Davis. w & Martin K. Starr (1967), **The Structure of Human Decisions**, Michigan :Prentice- Hall
- Mintz, Alex & Nehemia Geva (1997), "The Poliheuristic Theory of Foreign Policy Decision making"; in A. Mintz & N. Geva (eds); **Decision making on War and Peace: The Cognitive-Rational Debate**, London: Lynne Rienner
- Richards, Max. D & Paul S. Greenlaw (1972), **Management decision and Behavior**, Richard D. Irwin
- Rokeach, Milton (1989), **Beliefs, Attitudes and Values**, San Francisco: Jossey Bass
- Simon, Herbert (1959), "Theories of Decision making in Economics and Behavioral Science", **American Economic Review**, vol 49, No. 3. jun
- منابع اینترنتی:**
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای، www.khamenei.ir

- تفسیر سوره تغابن: ۱۳۸۲/۰۶/۰۵
- بیانات در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه: ۱۳۷۰/۰۴/۱۸
- بیانات در دیدار اعضای هیأت‌های نظارت شورای نگهبان:
۱۳۷۴/۱۱/۱۴
- بیانات در سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی^(ره): ۱۳۷۶/۰۳/۱۴
- بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با جوانان در دومین روز از دهه فجر، روز انقلاب اسلامی و جوانان: ۱۳۷۷/۱۱/۱۳
- بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی: ۱۳۷۷/۱۲/۰۴
- بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی^(ره): ۱۳۸۰/۰۳/۱۴
- بیانات در مراسم تنفیذ ریاست جمهوری سال ۸۰: ۱۳۸۰/۰۵/۱۱
- بیانات در دیدار مردم قم: ۱۳۸۱/۱۰/۱۹
- بیانات در سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی^(ره): ۱۳۸۲/۰۳/۱۴
- بیانات در سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی^(ره): ۱۳۸۴/۰۳/۱۴
- بیانات در دیدار کارگزاران نظام و سفرای کشورهای اسلامی در سالروز عید مبعث: ۱۳۸۵/۰۵/۳۱
- دیدار اعضای مجلس خبرگان با رهبر انقلاب: ۱۳۸۷/۰۶/۰۷
- دیدار رؤسای سه قوه و مسئولان و مدیران بخشهای مختلف نظام با رهبر انقلاب: ۱۳۸۷/۰۶/۱۹
- بیانات در دیدار کارگزاران نظام: ۱۳۸۹/۰۵/۲۷
- بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت:
۱۳۸۹/۰۶/۰۸
- بیانات در بیست و دومین سالگرد امام خمینی^(ره): ۱۳۹۰/۰۳/۱۴
- بیانات در دیدار سفرا و رؤسای نمایندگی‌های سیاسی ایران در خارج از کشور: ۱۳۹۰/۱۰/۰۷
- بیانات در دیدار شرکت کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم: ۱۳۹۲/۰۳/۱۸
- بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش:
۱۳۹۲/۱۱/۱۹
- بیانات در دیدار مسئولان نظام: ۱۳۹۳/۰۴/۱۶
- بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت:
۱۳۹۴/۰۶/۰۴
- دیدار وزیر امور خارجه، سفیران و مسئولان نمایندگی‌های ایران در خارج از کشور با رهبر انقلاب: ۱۳۹۴/۰۸/۱۰
- بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج: ۱۳۹۴/۰۹/۰۴
- دیدار دبیر و کارشناسان دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی با رهبر انقلاب: ۱۳۹۴/۱۱/۱۴
- بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری:
۱۳۹۴/۱۲/۲۰